

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΩΣ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΝΤΕΝ (565-843)	7
<i>Δεύτερη ενότητα:</i>	Η βασιλεία του Ηρακλείου (610-641): Αποφασιστικοί αγώνες και μεταρρυθμίσεις	9
<i>Τρίτη ενότητα:</i>	Η εμφάνιση του ισλάμ	15
<i>Πέμπτη ενότητα:</i>	Η εικονομαχία	18
<i>Έκτη ενότητα:</i>	Κοινωνία και οικονομία	24
<i>Έβδομη ενότητα:</i>	Σλάβοι και Βούλγαροι	30
<i>Όγδοη ενότητα:</i>	Το φραγκικό κράτος υπό τις δυναστείες των Μεροβιγγείων και των Καρολιδών	35
	Διαγώνισμα 1ου κεφαλαίου	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΕΡΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ ΩΣ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ (843-1054)	45
<i>Πρώτη ενότητα:</i>	Προοίμιο της ακμής του βυζαντινού κράτους (843-867) ...	47
<i>Τρίτη ενότητα:</i>	Κοινωνία	52
<i>Πέμπτη ενότητα:</i>	Η διεθνής ακτινοβολία του Βυζαντίου	57
<i>Έβδομη ενότητα:</i>	Οικονομία και κοινωνία στη δυτική Ευρώπη. Το σύστημα της φεουδαρχίας	69
	Διαγώνισμα 2ου κεφαλαίου	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΩΣ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΥΣ (1054-1204)	75
<i>Πρώτη ενότητα:</i>	Εσωτερική κρίση και εξωτερικοί κίνδυνοι (1054-1081)	77
<i>Δεύτερη ενότητα:</i>	Η εσωτερική πολιτική των Κομνηνών (1081-1185)	81
<i>Έβδομη ενότητα:</i>	Οι σταυροφορίες	85
	Διαγώνισμα 3ου κεφαλαίου	92

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	Η ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΕΙΑ ΕΠΟΧΗ (1204-1453). Ο ΥΣΤΕΡΟΣ ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ 95
<i>Δεύτερη ενότητα:</i>	Τα ελληνικά κράτη: Τραπεζοῦς, Ἡπειρος, Νίκαια 97
<i>Ἐκτη ενότητα:</i>	Οι Οθωμανοί και η ραγδαία προέλασή τους 102
<i>Ἐβδομη ενότητα:</i>	Η άλωση της Κωνσταντινούπολης 108
	Διαγώνισμα 4ου κεφαλαίου 114
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ ΩΣ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1453-1648) 117
<i>Δεύτερη ενότητα:</i>	Αναγέννηση και ανθρωπισμός 119
<i>Τρίτη ενότητα:</i>	Οι ανακαλύψεις 128
<i>Τέταρτη ενότητα:</i>	Θρησκευτική μεταρρύθμιση (1517-1555) 140
	Διαγώνισμα 6ου κεφαλαίου 151
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ	ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1648) ΕΩΣ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ (1815) 153
<i>Πρώτη ενότητα:</i>	Ο Διαφωτισμός 155
<i>Δεύτερη ενότητα:</i>	Οικονομικές εξελίξεις: Οι απαρχές της βιομηχανικής επανάστασης, οι οικονομικές θεωρίες 171
<i>Τρίτη ενότητα:</i>	Η Αμερικανική Επανάσταση 177
<i>Τέταρτη ενότητα:</i>	Η Γαλλική Επανάσταση και η ναπολεόντεια περίοδος (1789-1815) 186
	Διαγώνισμα 7ου κεφαλαίου 206
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ:	1ο επαναληπτικό διαγώνισμα 209
	2ο επαναληπτικό διαγώνισμα 211
	3ο επαναληπτικό διαγώνισμα 212
	4ο επαναληπτικό διαγώνισμα 216
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ:	Απαντήσεις στα διαγωνίσματα των κεφαλαίων 219
	Απαντήσεις στα επαναληπτικά διαγωνίσματα 226

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΩΣ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΝΤΕΝ
(565-843)

Ενότητα 2η

Η βασιλεία του Ηρακλείου (610-641): Αποφασιστικοί αγώνες και μεταρρυθμίσεις

α) Εξωτερικοί κίνδυνοι

Η κατάσταση στο βόρειο τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

Οι Αβαροσλάβοι, με τις **επιδρομές** που έκαναν στα βόρεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας: α) κατέστρεψαν πολλές ακμαίες πόλεις και β) εξόντωσαν, αιχμαλώτισαν και έτρεψαν σε φυγή ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Η Θεσσαλονίκη πολιορκήθηκε επανειλημμένα.

Οι σκλαβηνίες

Ομάδες Σλάβων δημιούργησαν μόνιμες εγκαταστάσεις και στον ελλαδικό χώρο. **Οι εγκαταστάσεις αυτές, νησίδες διασκορπισμένες ανάμεσα στον ελληνικό πληθυσμό,** ονομάστηκαν σκλαβηνίες. Την περίοδο αυτή ο ελληνικός πληθυσμός στο εσωτερικό της χερσονήσου μειώθηκε σημαντικά, αλλά στις πόλεις και στις παράκτιες περιοχές παρέμεινε το κυρίαρχο στοιχείο. Από τα τέλη του 8ου αι. η βυζαντινή διοίκηση άρχισε α) να αποκόττει και πάλι τον πλήρη έλεγχο στην περιοχή και β) να αφομοιώνει το σλαβικό στοιχείο. Όταν ανέλαβε την εξουσία ο Ηράκλειτος όμως στις αρχές του 7ου αι., ο σλαβικός κίνδυνος παρέμεινε έντονος.

Η επανεμφάνιση του περσικού κινδύνου

Ο Ηράκλειος ανέβηκε στον θρόνο σε μια δύσκολη στιγμή για την αυτοκρατορία. Το 613 οι Πέρσες κατέκτησαν τη Συρία και το 614 τα Ιεροσόλυμα, μεταφέροντας τον Τίμιο Σταυρό στην πρωτεύουσά τους Κτησιφώντα*. Το 619 ο Ηράκλειος υπέγραψε συνθήκη ειρήνης με τον χαγάνο των Αβάρων, αποκτώντας έτσι τη δυνατότητα να μεταφέρει τον κύριο όγκο των βυζαντινών στρατευμάτων στην Ανατολή. Τον αγώνα στήριξε και η Εκκλησία, ηθικά και υλικά. Σύμφωνα με μαρτυρία του χρονογράφου Θεοφάνη*, ο πατριάρχης Σέργιος* παραχώρησε στον αυτοκράτορα ως δάνειο «τα χρήματα των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και τα πολυκάνδηλα και άλλα λειτουργικά σκεύη της Μεγάλης Εκκλησίας». **Ο Ηράκλειος προσέδωσε στον πόλεμο θρησκευτικό χαρακτήρα.** Οι Βυζαντινοί στρέφονταν κατά των πυρολατρών* Περσών, που α) κατείχαν τους Αγίους Τόπους και β) απειλούσαν τη Ρωμανία (Βυζαντινή Αυτοκρατορία).

Η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης

ρους και τους Σλάβους την Κωνσταντινούπολη, δίχως όμως να κατορθώσουν να την κυριεύσουν. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας οι πολιορκημένοι συνέθεσαν τον Ακάθιστο Ύμνο προς τιμήν της Θεοτόκου, στην οποία απέδωσαν τη σωτηρία της Πόλης.

Το 626, κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του Ηράκλειου στην Ανατολή, οι Πέρσες, κάνοντας αντιπερισπασμό, πολιορκήσαν σε συνεργασία με τους Αβάρους και τους Σλάβους την Κωνσταντινούπολη, δίχως όμως να κατορθώσουν να την κυριεύσουν. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας οι πολιορκημένοι συνέθεσαν τον Ακάθιστο Ύμνο προς τιμήν της Θεοτόκου, στην οποία απέδωσαν τη σωτηρία της Πόλης.

Η ήττα των Περσών

κη ειρήνης που υπέγραψε ο νέος Πέρσης βασιλιάς Σιρόης το Βυζάντιο **αναγκούσε όλα τα εδάφη που είχε πριν από τον πόλεμο**. Ο Ηράκλειος επέστρεψε πανηγυρικά στην Κωνσταντινούπολη. Το 630 ύψωσε στην αρχική του θέση, στα Ιεροσόλυμα, τον Τίμιο Σταυρό, τον οποίο είχε πάρει από τους Πέρσες.

Ο πόλεμος κρίθηκε στη μάχη της Νινευί*, όταν ο περσικός στρατός ηττήθηκε ολοκληρωτικά. Με τη συνθήκη ειρήνης που υπέγραψε ο νέος Πέρσης βασιλιάς Σιρόης το Βυζάντιο **αναγκούσε όλα τα εδάφη που είχε πριν από τον πόλεμο**. Ο Ηράκλειος επέστρεψε πανηγυρικά στην Κωνσταντινούπολη. Το 630 ύψωσε στην αρχική του θέση, στα Ιεροσόλυμα, τον Τίμιο Σταυρό, τον οποίο είχε πάρει από τους Πέρσες.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

Κτησιφών: Αρχαία ελληνική πόλη στη Μεσοποταμία, στις όχθες του ποταμού Τίγρη.

Θεοφάνης ο Ομολογητής (περ. 752-818): Λόγιος, μοναχός και χρονογράφος. Από τα έργα του ξεχωρίζει η *Χρονογραφία*, στην οποία καταγράφονται τα ιστορικά γεγονότα από το 284 ως το 813.

Σέργιος (-638): Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (610-638), μια από τις πιο σημαντικές προσωπικότητες του Βυζαντίου τον 7ο αι.

πυρολάτρες: Οι οπαδοί του ζωροαστρισμού, της σημαντικότερης θρησκείας της προϊσλαμικής Περσίας. Ιδρυτής της υπήρξε ο Ζωροάστρης.

Νινευί: Πόλη στις όχθες του Τίγρη, απέναντι από τη σημερινή Μοσούλη. Υπήρξε πρωτεύουσα του αρχαίου ασσυριακού κράτους.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

613: Οι Πέρσες κατακτούν τη Συρία.

614: Οι Πέρσες κατακτούν τα Ιεροσόλυμα.

626: Οι Πέρσες σε συνεργασία με τους Αβάρους και τους Σλάβους πολιορκούν την Κωνσταντινούπολη, δίχως να κατορθώσουν να την κυριεύσουν.

630: Ο Ηράκλειος υψώνει στα Ιεροσόλυμα τον Τίμιο Σταυρό.

τέλη 8ου αι.: Οι Σλάβοι που είχαν εγκατασταθεί μόνιμα στον ελληνικό χώρο αρχίζουν σταδιακά να αφομοιώνονται.

β) Εσωτερική αναδιοργάνωση

Η συγκρότηση των θεμάτων - Για να διοικηθεί η απέραντη αυτοκρατορία καλύτερα, εφαρμόστηκε μια διοικητική μεταρρύθμιση, με την οποία συγκροτήθηκαν τα θέματα. Τα θέματα ήταν αρχικά στρατιωτικές μονάδες που δεν είχαν μόνιμη βάση. Όταν οι μονάδες αυτές εγκαταστάθηκαν κάπου μόνιμα, θέματα ονομάστηκαν οι περιοχές εγκατάστασής τους. Σταδιακά, **οι περιοχές αυτές εξελίχτηκαν σε διοικητικές περιφέρειες**. Ανώτατος στρατιωτικός και πολιτικός αρχηγός του θέματος ήταν ο στρατηγός. Τα στρατιωτόπια ήταν κτήματα που διέθεταν οι στρατιώτες, από τα έσοδα των οποίων συντηρούσαν το άλογο και τον οπλισμό τους. Μετά τον θάνατό τους το κτήμα και η υποχρέωση για στρατιωτική υπηρεσία κληροδοτούνταν στον πρωτότοκο γιο. Η θεματική οργάνωση πρωτοεμφανίστηκε στη Μικρά Ασία στα μέσα του 7ου αι. Σταδιακά επεκτάθηκε και στα Βαλκάνια και **αποτελέσει τη βάση της οργάνωσης του κράτους κατά τα μεσοβυζαντινά χρόνια**.

Οι συνέπειες από την εφαρμογή της θεματικής οργάνωσης - Η εφαρμογή της θεματικής οργάνωσης **συνέβαλε στη βελτίωση του αμυντικού συστήματος και της κοινωνικής οργάνωσης του Βυζαντίου**, καθώς: α) οι μισθοφόροι εξέλιπαν, β) οι στρατιώτες-αγρότες επιδείκνυαν υψηλότερο στρατιωτικό φρόνημα, αφού μάχονταν και για την περιουσία τους, γ) η μικρομεσαία ιδιοκτησία ενισχύθηκε, καθώς οι μεγαλογαιοκτήμονες είχαν αποδεκατιστεί κατά τη διάρκεια των αβαροσλαβικών επιδρομών και τα χωράφια τους είχαν περάσει στα χέρια ακτημόνων και μικροκαλλιεργητών, δ) οι ελεύθεροι αγρότες αποτελούσαν πλέον την πιο δυναμική βυζαντινή τάξη, οργανωμένοι σε κοινότητες χωριών.

Οι μεταβολές στην κρατική διοίκηση - Παράλληλα, σημειώθηκαν αλλαγές και στην κρατική διοίκηση. Από τα μέσα του 7ου αι. **οι κρατικές υπηρεσίες εξαρτιόνταν έμμεσα από τον αυτοκράτορα**. Εκτός από τον λογοθέτη του Γενικού, που είχε την ευθύνη των οικονομικών, εμφανίστηκε και το αξίωμα του λογοθέτη του Δρόμου, που εξελίχτηκε στον ανώτατο αξιωματούχο της αυτοκρατορίας (είδος πρωθυπουργού).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

μέσα 7ου αι.: Οργανώνονται τα πρώτα θέματα στη Μικρά Ασία. Οι κρατικές υπηρεσίες εξαρτώνται άμεσα από τον αυτοκράτορα.

γ) Εξελληνισμός του κράτους

Εθνολογική
ομοιογένεια

Η απώλεια των ανατολικών επαρχιών είχε και μια θετική συνέπεια για το Βυζάντιο. Η αυτοκρατορία απέκτησε πλέον εθνολογική ομοιογένεια, **καθώς η συντριπτική πλειονότητα των κατοίκων της ήταν Έλληνες ή ελληνόφωνοι.**

Η ελληνική γλώσσα

Τα ελληνικά καθιερώθηκαν ως **επίσημη γλώσσα του κράτους**, παραγκωνίζοντας τα λατινικά. Επίσης, μεταβλήθηκε και ο επίσημος αυτοκρατορικός τίτλος. Ο Ηράκλειος χρησιμοποίησε τον τίτλο «βασιλεύς πιστός εν Χριστώ», αντί των ρωμαϊκών «imperator Romanorum», «Caesar» και «Augustus».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. *Να επισημάνετε τα στοιχεία που αποδεικνύουν τον θρησκευτικό χαρακτήρα των εκστρατειών του Ηρακλείου.*

Ο χαρακτήρας των εκστρατειών του Ηρακλείου ήταν πρωτίστως θρησκευτικός. Οι Πέρσες είχαν καταλάβει τα Ιεροσόλυμα (614) και είχαν μεταφέρει τον Τίμιο Σταυρό στην Κτησιφώντα. Το γεγονός αυτό προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση στη χριστιανοσύνη. Έτσι, ο πόλεμος πήρε θρησκευτικό χαρακτήρα, αφού γινόταν εναντίον των πυρολατρών Περσών, οι οποίοι με την πράξη τους (αρπαγή του Τιμίου Σταυρού) είχαν θίξει την τιμή των ορθόδοξων Βυζαντινών. Ο πατριάρχης Σέργιος ενίσχυσε ηθικά και υλικά τον αυτοκράτορα. Ακόμα και τα ιερά σκεύη των εκκλησιών εκποιήθηκαν για τις ανάγκες του πολέμου. Η αποκατάσταση του Τιμίου Σταυρού στα Ιεροσόλυμα σήμανε και το τέλος «του πρώτου μεγάλου θρησκευτικού πολέμου της χριστιανοσύνης».

2. *Διαβάστε με προσοχή το παράθεμα για τα θέματα. Πότε δημιουργήθηκαν τα πρώτα θέματα; Ποια ανάγκη οδήγησε στη δημιουργία τους;*

Η διαίρεση του κράτους σε θέματα αποτέλεσε μια καινοτομία. Η συγκρότηση των θεμάτων ξεκίνησε από τη Μικρά Ασία, στα μέσα του 7ου αι. Η διαίρεση αυτή είχε σκοπό την ουσιαστικότερη διακυβέρνηση του κράτους, μετά την απώλεια εδαφών σε Ανατολή και Δύση, που οδήγησε στον περιορισμό του κράτους σε περιοχές με περισσότερο ομοιογενή πληθυσμό.

3. *Μελετήστε το παράθεμα για τον στρατιώτη-αγρότη. Ποιες υποχρεώσεις είχαν οι στρατιώτες των κοινοτήτων σε περίπτωση πολέμου;*

Σε περίπτωση πολέμου οι αγρότες των κοινοτήτων υποχρεώνονταν να προσέλθουν στους χώρους επιστράτευσης, μαζί με τα άλογά τους και τον οπλισμό τους. Η υποχρέωση αυτή απέρρευε από την παραχώρηση σε αυτούς στρατιωτοπίων.

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

- Σχολιασμός:** **Προετοιμασία της εκστρατείας εναντίον των Περσών**
 Ο Ηράκλειος επιδόθηκε αμέσως στην αναδιοργάνωση του στρατού. Συγκέντρωσε τις μάχιμες μονάδες και έκανε ό,τι θα έκανε ένας εμπνευσμένος αρχηγός: κάλυψη των ενδιαφερόντων του στρατού και προσπάθεια ανύψωσης του ηθικού. Και τα δύο αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση κάθε στρατιωτικής ενέργειας. Η αποτελεσματικότητα των ενεργειών του Ηρακλείου φαίνεται από την επιδοκιμασία των στρατιωτών του.
- Ερώτηση:** Τι θέλει να πετύχει με τις πράξεις και τους λόγους του ο αυτοκράτορας;
- Σχολιασμός:** **Η γένεση των θεμάτων και η καθιέρωση της ελληνικής**
 Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, υπό την ιδιότητά του ως ιστορικού, αναφέρει ότι το θεματικό σύστημα επιβλήθηκε από την ανάγκη για αποτελεσματικότερη διοίκηση του κράτους. Ήδη η Αυτοκρατορία είχε χάσει πολλές περιοχές σε Ανατολή και Δύση. Περιορισμένη στον χώρο όπου είχε κυριαρχήσει ο ελληνικός πολιτισμός, γρήγορα εξελληνίστηκε πλήρως.
- Ερώτηση:** Ποιοι λόγοι οδήγησαν στον εξελληνισμό του βυζαντινού κράτους;
- Σχολιασμός:** **Ο στρατιώτης-αγρότης και οι υποχρεώσεις του**
 Η θεματική τάξη απαιτούσε κάθε στρατιώτη-αγρότη σε περίπτωση κινδύνου να παρουσιαστεί σε ορισμένο τόπο με το αλόγο του και τον οπλισμό του. Το κράτος είχε μοιράσει στους στρατιώτες γη. Ο θάνατος του αλόγου και η δυσκολία του στρατιώτη να αναπληρώσει το κενό κάνουν τον αξιωματικό να δυσανασχετεί και να απειλεί. Δικαιολογημένες οι αντιδράσεις και των δύο. Η μαρτυρία προέρχεται από το αγιολογικό κείμενο του Φιλάρету, πλούσιου γεωργού από την Παφλαγονία, που χάρισε τα υπάρχοντά του στον λαό και αναγορεύτηκε αργότερα άγιος της ορθόδοξης εκκλησίας. Ο βίος του Φιλάρету (8ος αι.) περιέχει χρήσιμες πληροφορίες για την κοινωνία και τη στρατολογία των Βυζαντινών.
- Ερώτηση:** Γιατί ο στρατιώτης-αγρότης του οποίου το αλόγο ψόφησε ήρθε σε πολύ δύσκολη θέση;

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Πέρσης βασιλιάς παρακολουθεί διεξαγωγή μάχης

Σχολιασμός: Στο κάτω μέρος του τάπητα εικονίζεται ο Πέρσης βασιλιάς, ο οποίος, καθισμένος με επιβλητικό τρόπο στον θρόνο του και φορώντας τη βασιλική του ενδυμασία, παρακολουθεί την εξέλιξη της μάχης. Στο πάνω μέρος της εικόνας παρουσιάζεται μια σκηνή μάχης, όπου κυρίαρχο πρόσωπο είναι ένας μαχητής πάνω στο άλογό του, ο οποίος προσπαθεί να τοξεύσει κάποιον αντίπαλο. Αξιοπρόσεκτο σημείο αποτελεί η περσική επίδραση στον αιγυπτιακό χώρο. Η εικόνα πάντως μας θυμίζει τον Ξέρξη που παρακολουθεί τη ναυμαχία της Σαλαμίνας από έναν θρόνο στο όρος Αιγάλεω (480 π.Χ.).

Ερώτηση: Πώς παρουσιάζεται ο Πέρσης βασιλιάς και γιατί;

Βυζαντινοί αποκρισάριοι προσέρχονται στον χαλίφη Αλ-Μαμούν

Σχολιασμός: Η διπλωματία αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα της βυζαντινής εξωτερικής πολιτικής. Μέσω της διπλωματίας ρυθμιζονταν, ως ένα βαθμό, οι σχέσεις του Βυζαντίου με τα άλλα κράτη. Στο πλαίσιο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής συχνές ήταν οι ανταλλαγές επισκέψεων πρεσβειών μεταξύ του Βυζαντίου και των άλλων κρατών. Οι επισκέψεις αυτές ρυθμιζονταν βάσει ενός τυπικού. Αρμόδια υπηρέσια του βυζαντινού κράτους για την υποδοχή των ξένων πρεσβειών ήταν το λογοθέσιον του Δρόμου.

Ερώτηση: Ποια ιστορικά στοιχεία μπορεί να αντλήσει ο μελετητής από την εικόνα αυτή;

Ενότητα 3η

Η εμφάνιση του ισλάμ

α) Η προϊσλαμική Αραβία

Η κατάσταση στην προϊσλαμική Αραβία Κατά την προϊσλαμική περίοδο στη νότια Αραβία η κοινωνία είχε αγροτικό χαρακτήρα: στη βόρεια κυριαρχούσε η φυλετική οργάνωση και οι κάτοικοι ήταν κυρίως νομάδες που συγκρούονταν μεταξύ τους και λεηλατούσαν τα καραβάνια που περνούσαν από τις περιοχές τους.

Σχέσεις Βυζαντίου και Οι νομάδες της προϊσλαμικής Αραβίας δεν αποτελούσαν προϊσλαμικής Αραβίας **ουσιαστικό κίνδυνο για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.**

β) Η οργάνωση των Αράβων

Η γένεση του ισλάμ **Ιδρυτής του ισλάμ υπήρξε ο Μωάμεθ.** Ο Μωάμεθ ήταν ένας οδηγός καραβανιών από τη Μέκκα, ο οποίος γνώριζε καλά τον χριστιανισμό και τον ιουδαϊσμό. Το 613 άρχισε να κηρύττει τη νέα θρησκεία, κατηγορώντας τους συμπατριώτες του ως ειδωλολάτρες. Το 622 εκδιώχθηκε από τη Μέκκα και κατέφυγε στη Μεδίνα, όπου ίδρυσε μια κοινότητα πιστών. Το έτος αυτό αποτελεί την αφετηρία του χρονολογικού συστήματος των Αράβων (Εγίρα) και θεωρείται η αρχή της ισλαμικής κυριαρχίας στην περιοχή. **Μέσα σε δέκα χρόνια το ισλάμ κυριάρχησε στην Αραβία και ο Μωάμεθ συνένωσε τις αραβικές φυλές.**

Ο ιερός πόλεμος (τζιχάντ) Οι πιστοί της νέας θρησκείας ονομάστηκαν μουσουλμάνοι. Ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων είναι το κοράνι. Για τους μουσουλμάνους ιδιαίτερη σημασία είχε ο ιερός πόλεμος (τζιχάντ). Ιερός πόλεμος ονομάζεται **η υποχρέωση των πιστών να διαδώσουν το ισλάμ στους απίστευτους με το σπαθί.** Όσοι πεθάνουν την ώρα του ιερού αυτού καθήκοντος (μάρτυρες της πίστης) πηγαίνουν στον παράδεισο. Η ραγδαία εξάπλωση του ισλάμ οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στον θεσμό του ιερού πολέμου.

Ο θεοκρατικός χαρακτήρ- Το ισλάμ, παρόλο που αξιοποίησε, εν μέρει, τη διδασκασία των ισλαμικών κρατών

σκαλία του χριστιανισμού και του ιουδαϊσμού, διαφέρει από τις θρησκείες αυτές ως προς τούτο: **δεν καθορίζει μόνο τη θρησκευτική αλλά και την πολιτική-κοινωνική ζωή των πιστών**. Η θρησκευτική κοινότητα ταυτίζεται με το κράτος, που αποκτά χαρακτήρα θεοκρατικό. Ο παραβάτης των ιερών κανόνων δικάζεται από τον μουφτή* ή τον καδή (δικαστή), σύμφωνα με όσα κηρύττει το κοράνι. Θρησκευτική και κοσμική δικαιοσύνη ταυτίζονται. Το ίδιο συμβαίνει και με τον ανώτατο άρχοντα, ο οποίος είναι ταυτόχρονα θρησκευτικός και κοσμικός ηγέτης.

Ο χαλίφης

Μετά τον θάνατο του Μωάμεθ (632), **επικεφαλής της μουσουλμανικής κοινότητας τέθηκε ο χαλίφης**, δηλαδή ο τοποτηρητής του Προφήτη. Ο χαλίφης ήταν το θρησκευτικό πρότυπο των πιστών και ο αρχηγός του κράτους. Καθήκον του ήταν να μεριμνά για την εφαρμογή των εντολών του κορανίου.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

μουφτής: Μωαμεθανός θεολόγος που εκδίδει επίσημες γνωμοδοτήσεις πάνω σε ζητήματα του θρησκευτικού (μουσουλμανικού) δικαίου.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

- 613:** Ο Μωάμεθ αρχίζει να κηρύττει τη νέα θρησκεία.
622: Ο Μωάμεθ εκδιώκεται από τη Μέκκα και καταφεύγει στη Μεδίνα, γεγονός που σηματοδοτεί την αφετηρία του αραβικού χρονολογικού συστήματος.
632: Ο Μωάμεθ πεθαίνει.

ΕΡΩΤΗΣΗ

- *Πώς αντιλαμβάνεστε τη φράση «Ο ιερός πόλεμος υπήρξε σημαντικός παράγοντας της ραγδαίας εξάπλωσης του ισλάμ»;*

Ο ιερός πόλεμος αποτέλεσε βασικό παράγοντα της ραγδαίας εξάπλωσης των Αράβων. Η ένωσή τους υπό μια ενιαία εξουσία είχε ως αποτέλεσμα την ευκολότερη χειραγώγησή τους. Η υποχρέωση των πιστών να διαδώσουν με το σπαθί τη νέα θρησκεία του Μωάμεθ, η αντίληψη για την είσοδο στον παράδεισο των μαρτύρων της πίστης, ο φανατισμός του κάθε νεοφώτιστου, καθώς και άλλα προβλήματα, οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα, συνέβαλαν στην ταχεία διάδοση του ισλαμισμού. Δεν πρέπει, επίσης, να παραβλεφθεί το γεγονός ότι οι περιοχές που ασπαστηκαν τον ισλαμισμό υπέφεραν από τη φτώχεια και την καταπίεση, σε μια περίοδο που η Περσία και το Βυζάντιο είχαν εξαντληθεί από τους μεταξύ τους πολέμους.

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

Ο προσκυνητής της Πλακεντίας για τους Άραβες

Σχολιασμός: Ο προσκυνητής από την Πλακεντία, βυζαντινή κτήση στην Ιταλία, παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για τη ζωή των φρουρών των μακρινών συνόρων του κράτους. Οι κάτοικοι φαίνεται ότι έχουν εξοικειωθεί με τις συνήθειες των φρουρών και αδιαφορούν για την παρουσία τους. Κατά πάγια συνήθεια, οι φρουροί συντηρούνται με τους πόρους της περιοχής. Εύλογο είναι το ερώτημα κατά πόσο μπορούν να νιώθουν ασφαλείς οι κάτοικοι που ζουν στις απομακρυσμένες περιοχές της Αυτοκρατορίας.

Ερώτηση: Συσχέτισε την αποστολή στρατιωτών του φρουρίου Φαράν με τον κίνδυνο που αντιπροσώπευαν για την Αυτοκρατορία οι Άραβες.

Το κοράνι για τον πόλεμο κατά των απίστων

Σχολιασμός: Το κοράνι (Αλ Κουράν = το ανάγνωσμα) είναι το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων, στο οποίο περιέχονται οι «αποκαλύψεις» του Μωάμεθ. Στο απόσπασμα αυτό περιλαμβάνονται οδηγίες για τον τρόπο δράσης των πιστών εναντίον των απίστων. Το κοράνι αρνείται την επίθεση. Προτρέπει όμως τους πιστούς να ανταποδώσουν τα χτυπήματα. Προέχει η διατήρηση της πίστης.

Ερώτηση: Ποια σχέση βρίσκετε ανάμεσα στο απόσπασμα και την ανάλογη ρήση του μωσαϊκού νόμου;

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Η επιστροφή του Μωάμεθ στη Μέκκα

Σχολιασμός: Από τη μικρογραφία αυτή αναδεικνύεται η άποψη των μουσουλμάνων για ανεικονική αναπαράσταση του θείου. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν υπάρχουν εικονικές παραστάσεις στα τζαμιά. Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η αντίληψη αυτή σχετίζεται ως έναν βαθμό με το γεγονός της εικονομαχίας.

Ερώτηση: Εξηγήστε την ανεικονική αναπαράσταση του Μωάμεθ, καθώς και το λευκό χρώμα του ενδύματος.

Ενότητα 5η

Η εικονομαχία

α) Συνθήκες εκδήλωσης της εικονομαχίας

Οι πρωτεργάτες του κινή- Πρωτεργάτες του κινήματος της εικονομαχίας, σε συ- ματος της εικονομαχίας νεργασία με εκπροσώπους του ανώτερου κλήρου, ήταν **οι δύο πρώτοι Ίσαυροι*** (Λέων Γ' και Κωνσταντίνος Ε'). Το κίνημα αυτό συντάραξε για περισσότερο από έναν αιώνα το βυζαντινό κράτος (726-843).

Οι λόγοι εμφάνισης του κινή- Οι ρίζες της κίνησης αυτής όμως δεν είναι δυνατό να νήματος βρίσκονται στις ιδιότυπες θρησκευτικές αντιλήψεις δύο αυτοκρατόρων. Το κίνημα αυτό, το οποίο στρεφόταν κα- τά των εικόνων, έχει τις ρίζες του στις **ανεικονικές αντιλήψεις** που επικρατούσαν στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας, καθώς κυρίαρχη ήταν εκεί η αντίληψη ότι η απεικόνιση του θείου με ανθρώπινη μορφή (ανθρωπομορφισμός) δε συμβά- διζε με τον χριστιανισμό, που θεωρείται μια καθαρά πνευματική θρησκεία, και στην **αντίδραση στις υπερβολές της λατρείας των εικόνων και των λειψάνων**, α- φού ο συγκεκριμένος τρόπος λατρείας άγγιζε τα όρια της δεισιδαιμονίας για τον απλό λαό, ιδίως ευρωπαϊκών επαρχιών.

Γιατί η εικονομαχική κίνη- Η εικονομαχική κίνηση εκδηλώθηκε στις αρχές του 8ου ση εκδηλώθηκε στις αρχές αι., την ώρα που η αυτοκρατορία αντιμετώπιζε σοβαρούς του 8ου αι.; **εξωτερικούς κινδύνους:** α) ο αραβικός στόλος κυριαρ- χούσε στις βυζαντινές θάλασσες, προκαλώντας κατα- στροφές, παραλύοντας το εμπόριο, φτάνοντας ακόμα και μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης (717)· και β) στα βαλκανικά σύνορα οι Σλάβοι και οι Βούλγα- ροι γίνονταν όλο και πιο απειλητικοί. Οι τύχες της αυτοκρατορίας βρίσκονταν στα χέρια των αγροτικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας, οι οποίοι α) ήταν στρατιώτες στους θεματικούς στρατούς και β) αντιτάσσονταν στην ιδέα της εικονικής αναπα- ράστασης του θείου. Η εφαρμογή της εικονομαχικής πολιτικής ήταν ο μόνος τρό- πος για να ταχθούν οι πληθυσμοί αυτοί στο πλευρό της κεντρικής διοίκησης· αυτή την πολιτική αποφάσισαν να εφαρμόσουν οι Ίσαυροι.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

Ίσαυροι: Δυναστεία που βασίλεψε από το 717 ως το 811.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

αρχές 8ου αι.: Εκδηλώνεται η εικονομαχική κίνηση.

717: Ο αραβικός στόλος φτάνει μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης.

β) Έναρξη της εικονομαχίας*Η αφορμή*

Ο καταστροφικός σεισμός που συνέβη το 726 στον θαλάσσιο χώρο μεταξύ Θήρας και Θηρασίας υπήρξε η αφορμή για την έναρξη της εικονομαχίας. Το γεγονός αυτό ερμηνεύτηκε ως έκφραση της θείας οργής, με το αιτιολογικό ότι η λατρεία των εικόνων ήταν εκδήλωση ειδωλολατρίας στους χώρους της Εκκλησίας.

Η αντίδραση στην εικονομαχική πολιτική

Το 726 ο Λέων Γ΄, εξαπολύοντας την πρώτη επίθεσή του κατά των εικόνων, διέταξε τον στρατό να απομακρύνει από τη Χαλκή Πύλη των ανακτόρων μια εικόνα του Χριστού. Ο λαός της πρωτεύουσας αντέδρασε και ξέσπασαν **οδομαχίες**. Οι αντιδράσεις εξαπλώθηκαν από την Κωνσταντινούπολη στο θέμα Ελλάδος (σημερινή ανατολική Στερεά Ελλάδα). **Ο θεματικός στόλος κινήθηκε εναντίον του Λέοντα** αλλά ηττήθηκε κοντά στον Ελλήσποντο.

Το πρώτο επίσημο εικονομαχικό διάταγμα

Το πρώτο επίσημο εικονομαχικό διάταγμα **εκδόθηκε το 730**. Προέβλεπε α) καταστροφή των εικόνων και β) διώξεις κατά των εικονοφίλων (βασανιστήρια, εξορία, δημεύσεις περιουσιών).

Η στάση του πάπα

Ο πάπας, αντιδρώντας στο διάταγμα αυτό, **στράφηκε προς τους Φράγκους και συνδέθηκε στενά με τους ηγεμόνες τους**. Το γεγονός αυτό επιδείνωσε τις σχέσεις Βυζαντίου-Δύσης.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

726: Ξεσπά καταστροφικός σεισμός στον υποθαλάσσιο χώρο μεταξύ Θήρας και Θηρασίας.

- 726:** Ο Λέων Γ΄ εξαπολύει την πρώτη επίθεσή του κατά των εικόνων.
- 730:** Ο Λέων Γ΄ εκδίδει το πρώτο επίσημο εικονομαχικό διάταγμα.

γ) Κορύφωση της εικονομαχίας

Η κορύφωση των εικονομαχικών διώξεων Την περίοδο της βασιλείας του Κωνσταντίνου Ε΄ οι εικονομάχοι **στράφηκαν εναντίον των μοναχών και των μοναστηριών**, που ήταν τα προπύργια της εικονολατρίας. Το 754 στη Σύνοδο της Ιέρειας* η πρακτική αυτή νομιμοποιήθηκε, καθώς α) καταδικάστηκε η λατρεία των εικόνων και β) αναθεματίστηκαν οι οπαδοί της.

Η περίοδος ύφεσης Το 787 η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος, επί Κωνσταντίνου ΣΤ΄ και Ειρήνης, **καταδίκασε την εικονομαχία**, κατευνάζοντας έτσι τα πάθη σχετικά με το ζήτημα της λατρείας των εικόνων.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

Ιέρεια: Ανάκτορο στην ανατολική πλευρά του Βοσπόρου.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

- 754:** Η Σύνοδος της Ιερειας καταδικάζει τη λατρεία των εικόνων και αναθεματίζει τους οπαδούς της.
- 787:** Η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος καταδικάζει την εικονομαχία.

δ) Αναζωπύρωση και τέλος της εικονομαχίας

Η αναζωπύρωση της εικονομαχίας Η εικονομαχία αναζωπυρώθηκε από τους αυτοκράτορες Λέοντα Ε΄ και Θεόφιλο. Η δεύτερη περιόδός της όμως **δε χαρακτηρίστηκε από τον φανατισμό της προηγούμενης περιόδου**.

Το τέλος της εικονομαχίας Το 843 το ζήτημα λύθηκε οριστικά. Τον Μάρτιο της χρονιάς αυτής η μητέρα του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ΄ Θεοδώρα*, με τους συνεργάτες της Βάρδα* και Θεόκτιστο*, συγκάλεσαν στην Κωνσταντινούπολη σύνοδο, η οποία αποφάσισε την αποκατάσταση των εικόνων. Με την απόφαση αυτή **το κράτος έχανε οριστικά τον αγώνα για υποταγή της Εκκλησίας στη βούλησή του**.